

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

„VALAKIK SZIKRÁNAK SZÁRNYA ALATT VADNAK...”

**VÁRAD ÉS A PURITANIZMUS II. RÁKÓCZI GYÖRGY
FEJEDELEMSÉGE IDEJÉN**

Pénzes Tiborc Szabolcs

Témavezető: Dr. Imre Mihály

DEBRECENI EGYETEM

Irodalomtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2012.

A témaválasztás indoklása és az értekezés célkitűzései

Az Erdélyben és a felső-tiszai vármegyékben a 17. század második harmadában nagy intenzitással jelentkező, a református egyház és egyházi gyakorlat többirányú reformját sürgető, élénk társadalmi vitát kiváltó kezdeményezések megnevezésére a szakirodalom egységesen a *puritanizmus* kifejezést használja. Talán ez az egyetlen olyan megállapítás, melyben korszaktól függetlenül, valamennyi szerző egyetért, jóllehet maga a fogalom a 16–17. századi Anglia egyházi és társadalmi történései által determinált, s azt sejteti, hogy az angliai puritánok törekvései képeződnek le a fejedelemség területén. A puritán megnevezés korabeli használata lényegében párhuzamos az angliaival: a „puritán” reformok ellenzői nevezték így gunyorosan ellenfeleiket, vallási elhajlással, szektássággal, sőt eretnekséggel is megvádolva őket. A reformerek határozottan visszautasították a *puritán* nevet, s a további viták elkerülése érdekében az 1646-os szatmárnémeti zsinat be is tiltotta a szó használatát, de már későn, hiszen addigra a közbeszédben már kiirthatatlanul meghonosodott.

A megnevezés belső feszültségét idéző egyház-, művelődés- és társadalomtörténeti tapasztalatokra tehetünk szert a hazai puritanizmus meglehetősen sokrétű szakirodalmának átolvasása során is. A teljesség igénye nélkül említhetjük az „independensek” szerepvállalását az egyházi hierarchiában, a mozgalmi arculattal szembenálló szervezetlenséget és helyi jelleget, a jobbagység felemelését célzó állítólagos törekvésekkel diszharmonikus tervet a nemesség részarányának a kollégiumi oktatásban való megemeléséről, vagy akár a puritánokkal összefüggésben tárgyalt pedagógiai reformok kezdeményezőinek távolról sem puritán indíttatását.

A 17. század közepének református irodalmát olvasva ugyancsak antagonisztikus benyomásokat szerezhetünk. A puritán irodalomnak nevezett nagy terjedelmű és széles spektrumú szövegkorpusz *bizonyos hiányok* pótlására, részben *véletlenszerűen* jött létre, s ebben a folyamatban sokkal nagyobb szerepe van az egyéni invencióknak, mint a csak néha tetten érhető szervezettségnek. A kinyomtatott könyvek többségében nehezen fedezhető fel olyan jellegű újítás, ami a reformerekkel szembeni erőteljes fellépést igazolta volna. Kérdés, hogy mindez a korabeli cenzúra nyomására, netán a cenzúra léte által indokolt szerzői önkontroll hatására alakult így, vagy pedig a legtöbb szerzőből hiányzott az a radikalizmus, amit számos kutató a magyar puritánok egyik legfőbb jellemvonásának tart. Nem lehetséges, hogy a szigetországi puritánok a magyar református egyház történetétől és hagyományaitól távol álló radikális céljainak átültetése helyett, a reformáció és a (késő-) humanizmus tradícióit folytató és a *semper reformanda* jegyében megújító folyamatnak lehetünk

szemtanúi, melyben a puritán tanok csak a németalföldi egyetemeken megszürt és a kálvinista hagyományokkal egyeztetett formában vannak jelen? Feltevésünk szerint, sokkal vékonyabbak az ortodoxok és a puritánok közötti törésvonalak, mint azt eddig gondoltuk.

Értekezésünkben egy viszonylag szűk szövegcsoportot lokális aspektusból áttekintve és elemezve helyezzük új megvilágításba a „radikális puritanizmus” II. Rákóczi György fejedelemségéhez köthető időszakát, választ keresve az említett anomáliák okaira és az irodalmi recepció korabeli működési elveire. Vizsgálódásaink színhelye a Partium „fővárosa”, Várad. A javarészt nemesek lakta város a 17. század derekán Erdély egyik legfontosabb hadászati, gazdasági és művelődési centruma, az 1598-as, nagy károkat okozó ostrom után tervszerűen újjáépített városi infrastruktúrával és a fejedelemség egészére nagy hatást gyakorló kulturális intézményekkel. Maga a város a puritanizmus vélt társadalmi mozgatórugóit és befogadói környezetét tekintve teljességgel atipikus közeg, ennek ellenére a szakirodalom úgy tartja, hogy II. Rákóczi György fejedelemsége idején itt zajlott a hazai puritanizmus legszélesebb megvalósítási kísérlete. Ez a hipotézis a forráshiány okozta vákuumban születhetett meg, hiszen az e periódusra vonatkozó elsődleges források, vagyis a közvetlenül Váradot érintő irattanyag nagy része, már az 1660-as ostrom során megsemmisült.

Az értekezés alkalmazott módszerei

A kutatás módszertanát nagyban meghatározta a forráshiány, amire több Váradral, illetve Bihar megyével foglalkozó kutató is rámutatott. A szakirodalmi adatok alapján újabb, a mostanitol lényegesen különböző kontextust teremtő források napvilágra kerülésére már aligha lehet számítani. Ennek következtében, bár végeztünk forráskutatást, döntő módon mégis az eddig publikált adatokat értelmeztük újra, helyeztük más megvilágításba.

Az értekezés a Váradon zajló folyamatokat hat nagyobb egységben tárgyalja. Az első fejezet a puritanizmus szakirodalmának Váradra vonatkozó megállapításait ismerteti, azt a kérdést körüljárva, hogy hogyan vált egyes szerzők tollán a fejedelemség kulcsfontosságú városa a hazai independentizmus mintavárosává, azaz hogyan uralkodott el Makkai László marxista szemléletű puritanizmus-felfogása, mely egészen az ezredfordulóig, sőt esetenként azon túlnyúlva, alapjaiban határozta meg a tudományos kutatást, háttérbe szorítva olyan jelentős koncepciókat, mint Bodonhelyi Józsefé vagy Berg Pálé.

A második fejezet a szatmárnémeti zsinat résztvevőinek puritánképét rekonstruálja, az 1643–1645 között Váradon tanító Szilágyi Benjámin István zsinati összefoglalója alapján. A

református egyháztörténet úttörőjének számító szerző irodalmi igényességgel összeállított szövege alapján nemcsak azokat az angliai puritánokkal kapcsolatos (tév)képzeteket azonosítjuk, amik a kezdetektől fogva hátráltatták a reformok ügyét, hanem az *Acta Synodi Nationalis* argumentációját megalapozó fatális periódusok elmélete és a wittenbergi történelemszemlélet összefüggései nyomán rávilágítunk arra, hogy a konzervatívok elutasító magatartását az apokaliptikus előjelektől, úgymint a hamis próféták megjelenésétől és az egyházszakadástól való félelem motiválta. Szilágyi Benjámint István fogalomhasználata kapcsán külön is foglalkozunk a *puritán* megnevezés hazai előfordulásaival és változó jelentéstartalmával, valamint a puritán szerzők korai recepciójának kérdéseivel.

A harmadik fejezet a befogadói környezetet mutatja be, eloszlatva bizonyos félreértéseket a váradi gimnázium történetével kapcsolatban. Rámutatunk arra a körülményre, hogy a látszólagos puritán fordulatot az 1645–1646-ban pusztító pestisjárvány idézte elő. Az elhunyt vagy elmenekült lelkészek és tanárok pótlására érkeztek azok az ifjú akadémiták, akiknek többsége Tolnai Dali János tanítványa volt Sárospatakon. A gimnázium korabeli működését vizsgálva, tételesen cáfoljuk azt a nézetet, miszerint az 1650-es években az iskola akadémiai szintre jutott.

A disszertáció gerincét jelentő váradi *Pasquillus* elemzésére a negyedik fejezetben térünk rá. Ez a közvetlenül az 1655-ös debreceni zsinat előtt készített gúnyvers tablószerűen állítja elénk, és teszi nevetségessé a presbiteriális eszméket hirdető, vagy azokkal szimpatizáló váradi, Várad környéki lelkészeket és tanárokat, kijelölve ezzel a vizsgálandó csoport legjelentősebb részét, s közvetve a műveket is. A Károli Gáspár *Két könyvét* is közvetlen hivatkozásként használó, s a paszkvillusok általános jellemzőitől több ponton is elütő vers kiválóan érzékelteti azt az évről-évre erősödő apokaliptikus félelmet, ami jó táptalajt kínált a lelki megújulást sürgető prédikátoroknak. A *Pasquillus* társadalomtörténeti forrásként való hasznosításának indoklására röviden ismertetjük a műfaj történetét és sajátosságait, majd az ismeretlen versszerző műfajválasztásának tisztázása, és a versben előtűnő műveltségelemek bemutatása után, az ötödik fejezetben versszakról-versszakra haladva ismertetjük az identifikálható szereplők életútját, s akinél ez lehetséges (Nagyari Benedek, Enyedi Sámuel, Tarpai Szilágyi András, Komáromi Szvertán István, Pankotai Ferenc, Diószegi Bónis Mátyás), irodalmi tevékenységét. Esetükben feltárjuk könyveik létrejöttének körülményeit, forrásait, kapcsolódási pontjait a korabeli diskurzusokhoz, illetve korábbi hasonló tartalmú textusok segítségével meghatározzuk azokat az elemeket, amik itthon újdonságként hatnak. Egyetlen helyen térünk el csupán a *Pasquillus* által meghatározott sorrendtől és szereplőktől, amikor Pápai Borsati Ferenc *Metamorphosis*áról értekezünk. A kitérőt egyrészt az

magyarázza, hogy a művet Tarpai és Enyedi rendezték sajtó alá, másrészt pedig Borsati munkája ennek az időszaknak az egyik legismertebb műve, amivel kapcsolatban rengeteg találgatás látott napvilágot.

A könyvekben előkerülő témák sokszínűsége eltérő elemzési stratégiákat kívánt. Az egykor Kovásznai Péter tulajdonában volt, Kolozsváron fennmaradt köteteket áttekintve, a lelkészi könyvtár összetételét vizsgáltuk, a radikális fellépést elméletileg megalapozó könyvek után kutatva. Nagyari Benedek esetében a visszafogott, nyílt szókimondástól mentes írásbeli, és a zsinati határozatok nyomán feltételezhető, határozott és megingathatatlan szóbeli közlések közötti különbséget próbáltuk meg érzékeltetni. Az Apáczai Csere Jánoshoz hasonló felkészültségű és gondolkodásmódú Enyedi Sámuel nagyenyedi előadásai nyomán Descartes és Regius eszméinek korai erdélyi megjelenését mutattuk be. Borsati Rákóczi Zsigmond emlékére írt deklamációját, a forrás azonosításával megfosztottuk a rózsakeresztes és a katolikus misztikával összefüggésbe hozó képzetektől. Tarpai munkáiban a katolikusokkal folytatott vita argumentációs bázisát elemeztük, illetve azon egyházi fejtetések újszerűségét az idevágó hazai irodalomban, amikkel a válás és az uzsora reformáció koráig visszanyúló problémás kérdéseire ad választ. A *Pasquillus*ban házasságon kívüli kapcsolattal megvádolt Nagybányai Ferenc ügye nyomán, röviden kitértünk arra a kérdésre, hogy a középkortól kezdve hogyan kapcsolták össze egyes szerzők az eretnkségeket a törvénytelen szexualitással. Az Amest fordító Komáromi Szvertán István imádságelméleti munkáját Medgyesi Pál felfogásával vetettük össze, hasonlóságokat és különbségeket keresve a két „puritán” szerzőnél. Pankotai Ferenc kapcsán, Szalonta és lelkésze szinte példátlanul hosszú együttműködésének magyarázatát kerestük. Kisfalvi Tamás élettörténetében a két bibliakiadással is összefüggő mozzanatokra hívtuk fel a figyelmet. A jelentősebb szerzők közül utolsóként Diószegi Bónis Mátyás részegeskedés elleni fejtegetéseit vizsgáltuk abból a szempontból, hogy az angolból fordított szöveg milyen puritán elgondolásokat tartalmaz. Amennyire a fellelhető információk mennyisége engedte, igyekeztünk a rövidebb életrajzokat és a terjedelmesebb elemzéseket viszonylag egységes szerkezetben összeállítani, hogy a szereplők életpályája valamelyest összehasonlítható legyen, ám a jelentős tartalmi és jellegbeli (fordítás, átdolgozás, önálló munka) eltérések miatt nem volt lehetőségünk arra, hogy a szövegeket például a nyelvi megformáltság tekintetében is összevessük.

A hatodik fejezet az 1657–1660 közötti időszakot mutatja be. A marxista puritanizmus-paradigma szerint ez már a váradi independentizmus korszaka, melynek során a lelkészek nyomására megalakult a presbitériumok mintájára szervezett, demokratikus városigazgatás. A Szalárdi János által vezetett testület, tulajdonképpen a presbiteriális törekvések világi

intézményesülését jelenthetné, melynek lehetőségét Szalárdi krónikája alapján részletesen is megvizsgáltuk. Ugyanebben a fejezetben az ún. *Várad Biblia* kiadásának körülményeivel is foglalkoztunk. Rövid összegzésünk nyilvánvalóan nem pótolhatja a *Várad Biblia* minden részletre kiterjedő elemzését, ami régi adóssága az irodalomtörténet-írásnak, ugyanakkor úgy véljük, hogy a várad „puritanizmusról” szóló disszertáció nem hagyhatja szó nélkül azt a munkát, ami a várad tudományosság hírét, Várad református évszázadának emlékét a mai napig őrzi. Várad öröksége azonban nemcsak a Károli-fordítás újabb kiadásában fedezhető fel, hanem a debreceni és a nagyenyedi kollégium oktatási rendszerében is, amit a fejezet harmadik részében igazoltunk. Ugyanebben a részben vetettük össze a reformer generációk működését, és kommunikációjuk eltérő vonásait is.

Az értekezés eredményei

1.) A szétszórt adatközlések és a forráskutatás eredményeinek új nézőpontokat érvényesítő összegzése után, minden eddigénél teljesebb képet adtunk a Várad elfoglalását közvetlenül megelőző időszak történéseiről, a tudományos és teológiai eszmeáramlatok megjelenéséről.

2.) Szilágyi Benjámint zsinati összefoglalójának elemzése nyomán megállapítottuk, hogy a Tolnai reformjainak ügyét tárgyaló szatmárnémeti zsinaton, a látványos külsőségek felszíne alatt, két korszak izgalmas hermeneutikai vitája vette kezdetét, melyben a heidelbergi és a puritán teológiai felfogás ütközött meg. A vita kirobbanásában fontos szerepet játszott az azonnali, puritán szellemiségű egyházszervezeti, liturgiai és oktatási reformokat követelő Tolnai Dali János habitusa, aki elszántságával, a tekintélyt elutasító viselkedésével kivívta a zsinat ellenszenvét. Tolnai közvetlen tanítványai mesterükhöz hasonló hajthatatlansággal törekedtek a reformok bevezetésére, amivel magukra vonták a világi hatalom megtorlását is. Vehemensen és konokul követelték, sőt amíg az egyházi és világi hatalom tűrte, vélhetően a mindennapi lelkészi gyakorlatukban is alkalmazták a szigorú egyházfegyelmezést, előnyben részesítették a genfi zsoltárokat, nem eskettek, kereszteltek magánháznál stb., nem véve tudomást az I. Károly angol király lefejezése után Erdélyben is megváltozó politikai hangulatról. Nyilvánvalóan Tolnaihoz hasonló megosztó személyiségek lehettek, akik főként a nemesek egyházi „kiváltságainak” csorbításával vonták magukra a hatalom figyelmét és megtorlását.

3.) Az angliai puritanizmus a reformerek első nemzedékéhez (Tolnai és közvetlen tanítványi köre) képest, a másodikra (az 1620 után születettek) már jóval szerényebb direkt

hatást gyakorolt. A második nemzedék már Hollandiára figyelt, s az ottani egyetemek vezető professzorainak, a kontinentális kálvinista teológiai tradíció képviselőinek (Ames, Voetius, Coccejus) nézeteit közvetíti. Erre utalnak a vizsgált könyvek forrásai és hivatkozásai, de Kovásznai Péter könyvtárának összetétele is. Ez a Váradon is megfigyelhető módszertani irányvonal az egyházi reformok tekintetében nem követel kevesebbet, mint Tolnai és közvetlen tanítványai, ám a megítélését egyértelműen javítja, hogy kommunikációja nem radikális, nem provokálja a fennálló politikai rendszert, általában nem hivatkozik angol példákra, hanem a kontinentális kálvinizmus tekintélyes és elismert szerzőit hívja segítségül a reformnézetek alátámasztására. A jelek szerint a fiatalabbak óvatosabban, kevésbé radikális lépések sorozatában képzelték el a változásokat.

4.) A második nemzedék nyílt konfliktusokat kerülő magatartása tette lehetővé a Németalföldön, részben angol hatásra megújuló kálvinista teológia korszerű munkáinak hazai bevezetését. Várad vonatkozásában itt elsősorban a gimnázium tanárainak szerepére utaltunk, akik Szenci Kertész Ábrahámmal együtt úttörő szerepet játszottak William Ames műveinek hazai kiadásában, s tananyagként való hasznosításában. A váradi gimnázium szellemiségét Ames teológiája mellett, Descartes és Regius filozófiája, valamint Comenius pedagógiája jellemezte. Comenius iskolai házirendjét Enyedi Sámuel szedte hexameterekbe a gimnázium diákjai számára, s ő honosította meg Váradon a karteziánus filozófiát is.

5.) Több, a korszakban jelentős szerepet játszó lelkész életútját tártuk fel (Debreceni Hentes Mihály), pontosítottuk (Tarpai Szilágyi András), illetve összegeztük (Enyedi Sámuel, Nagyari Benedek).

6.) Azonosítottuk Pápai Borsati Ferenc *Metamorphosis*ának forrását, újra rámutatva a váradi tankönyvkiadás jelentőségére.

7.) Feltártuk, s összefüggéseiben is bemutattuk Tarpai Szilágyi András teljes életművet. Azonosítottuk ennek két Ames teológiájával összhangban álló vonulatát: a kontroverz és az etikai irányvonalat. Tarpai az ellenreformáció elleni küzdelem jegyében szólott hozzá a sárospataki hitvitához, illetve publikálta a pápai csalhatatlanság dogmájának cáfolatát a *Libellus repudii...* végén olvasható *Toldalék*ban. Megállapítottuk, hogy mind a *Pápisták kerengője*, mind a *Toldalék* olyan nyomtatott hitvita-dokumentum, ami ez idáig elkerülte a kutatók figyelmét. Ugyanakkor arra is felhívtuk a figyelmet, hogy a vitatkozásainál sokkal jelentőségtelegesebbek Tarpainak azok az erőfeszítései, amiket a kálvini etika magyar nyelvű szakirodalmának megteremtése érdekében tett. A válás és a kamat kérdéseit Kálvin, Beza és Ames nyomán tárgyaló művei alapján, szerzőnket a 17. századi magyar kálvinista gondolkodók élvonalába helyeztük.

8.) Komáromi Szvertán Istvánnak, a könyörgésről Ames nyomán kifejtett nézeteinek ismertetésekor rávilágítottunk azokra az eltérésekre, amik Medgyesi Pál álláspontjához képest jelentkeznek, s ezzel jeleztük azt is, hogy az ún. puritán felfogás nem szükségszerűen egységes, s bizonyos kérdésekre különbözőképpen felelhetnek a szerzők. Ez az eredmény a jövőben feltétlenül szükségessé teszi a hasonló témájú, újító szellemű szövegek egymáshoz képest elfoglalt teológiai pozícióinak vizsgálatát is.

9.) Disszertációnkban elsőként elemeztük Pankotai Ferenc *Sanctus Hilarius* című Vedelius-fordítását, ami bibliai megalapozottságú útmutatást kínál egy már-már társadalmi méretet öltő probléma, a szomorúság, vagy ahogyan ma nevezzük, a depresszió leküzdésére. A műről kijelentettük, hogy inkább sorolható az újszoicizmus, mintsem a puritanizmus irodalmához.

10.) A fordítás alapjául szolgáló eredeti szöveg, és Diószegi Bónis Mátyás Leidenben megjelent alkoholizmus-ellenes traktátusának egybevetése során, fényt derítettünk arra, hogy Diószegi szisztematikusan kiírtott minden angol vonatkozást a fordításból. Nem tudjuk pontosan, mi készítette erre, a Geleji-kánonok hatályba lépése, vagy önvédelemből fakadó öncenzúra, ami viszont tény, hogy az angol utalások elhagyása vallásilag és politikailag is olyannyira semlegesíti a szöveget, hogy a magyar fordítás már nem tekinthető „puritán irodalomnak”, s inkább csak az angol irodalmi recepció történetének részeként vizsgálható.

11.) A Váradon 1657-ben felállított városirányítási testület, a Kurátorok Székének működése kapcsán bemutattuk azt a középkori városjogban gyökerező gyakorlatot, ami a szervezet modelljeként szolgált, s ezzel megcáfoltuk Makkainak azt a vélekedését, miszerint a város igazgatását a presbitériumok mintájára szervezték volna meg. Ezzel megdöntöttük a marxista puritanizmus-paradigma legfontosabb, a politikai independentizmus gyakorlati megvalósulását alátámasztó bizonyítékát.

12.) A *Váradi Bibliával* kapcsolatban összefoglaltuk a szakirodalomban fellelhető adatokat és vélekedéseket, s rámutattunk azokra a tendenciákra, amik Köleséri Sámuel munkáját jellemezték a hanai kiadás szövegének és margináliáinak korszerűsítése során.

13.) Kimutattuk, hogy a váradi gimnázium örökségét nemcsak a debreceni, hanem Enyedi Sámuel és más egykori váradi diákok tevékenységének köszönhetően a nagyenyedi kollégium is továbbvitte.

14.) Összességében megállapítottuk, hogy a hazai reformereknek nincsenek politikai törekvései, s a „puritanizmusnak”, politikai értelemben véve, nincs independentis szakasza.

15.) Kimutattuk azt is, hogy a 17. századi magyar református szerzők esetében tarthatatlan minden olyan szakirodalmi álláspont, ami a pártoskodás látszatát kelti. Egyetlen olyan

distinkció sem állja meg a helyét, ami a reformereket akár politikai, akár egyházi téren valamiféle szakadár csoportként állítja be.

16.) A lényegesnek tűnő megállapítások ellenére, a disszertációban feldolgozott művek sem nem kellően reprezentatívak, sem mennyiségükben nem elégendők ahhoz, hogy az elemzésükből levont következtetések alapján általánosan felülírhatónak tarthassuk a létező puritanizmus-paradigmát, azonban a taglalásuk nyomán szerzett tapasztalatok támpontokat nyújthatnak az új szemléletű kutatáshoz. Ennek keretében fontos volna megvizsgálni, hogy a különböző teológusokhoz kötött irányzatok hogyan épülnek egymásra, és mikor lépnek be a diskurzusba, mert ez vezethetne el a puritanizmus fogalmának decentralizálásához. Tisztázni kellene, hogy milyen teológiai törekvések köthetők egyértelműen Ameshez, Voetiushoz, Coccejushoz és tanítványaikhoz; miben rokoníthatók nézeteik, és miben nem értenek egyet; hogyan viszonyulnak a kálvini örökséghez, és a megújuló filozófiához. Egy effajta szétválogatás nyomán szükségtelenné válna az ernyőszerű puritanizmus-fogalom használata, s világosan beszélhetnénk voetianusokról, coccejanusokról és Ames-követőkről, puritán kegyességről, precízizmusról vagy pietizmusról.

A disszertáció tárgyában megjelent publikációk

Szerkesztett kötetek

1. PETRŐCZI Éva, „...mi lelkünknek éltető abra” , szerk. PÉNZES Tiborc Szabolcs, Budapest, Fekete Sas, KRE Puritanizmuskutató Intézet, 2008.
2. *Septempunctata: Tanulmányok Petrőczy Éva hatvanadik születésnapjára*, szerk. PÉNZES Tiborc Szabolcs, Budapest, rec.iti, 2011.

Tanulmányok lektorált szakmai folyóiratban vagy tanulmánykötetben

1. *A paszkvillus műfaj és a váradi Pasquillus rendhagyó vonásai*, Studia Caroliensia, 2009/4, 45–59.
2. *Új szempontok a Váradi Biblia kutatásához = Biblia Hungarica Philologica: Magyarországi bibliák a filológiai tudományokban*, szerk. HELTAI János, Budapest, Argumentum, 2009 (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület Füzetei, 3), 147–159. (Társszerző: Petrőczy Éva)
3. *Az erdélyi politikai diskurzus 1657–1662 közötti hiányának kivételései két kortársi narrációban = A magyarságtudományok önértelmezései: A dokoriskolák második nemzetközi konferenciája, Budapest, 2008. augusztus 22–24.*, szerk. DOBOS István, BENE Sándor, Budapest, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2009, 35–39.
4. *Enyedi Sámuel: Egy alig ismert tudós, tanár és költő a 17. századból = Septempunctata: Tanulmányok Petrőczy Éva hatvanadik születésnapjára*, szerk. PÉNZES Tiborc Szabolcs, Budapest, rec.iti, 2011, 41–50.
5. *Egy apaszívű lelkész a 17. század végén: Avagy hogyan emlékezett a nevelt és az édes fiú Czeglédi Istvánra?*, Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum XXX, 2011, 382–392. (Társszerző: Petrőczy Éva)
6. *„Dicsérlec tégedet a poganyoc között Vram...”: A Gilead Balsamuma zsoltárainak helye és szerepe Kemény János életművében = Zsoltár a régi magyar irodalomban: A Csurgón 2007. május 24–27-én tartott konferencia előadásai*, szerk. PETRŐCZI Éva, SZABÓ András, Budapest, L’Harmattan, 2011 (Károli Könyvek), 255–265.

Sajtó alá rendezés

1. TARPAI SZILÁGYI András, *Szegények prókátora*, kiad. HORVÁTH Csaba Péter, PÉNZES Tiborc Szabolcs, bev. PETRŐCZI Éva, Budapest, Fekete Sas, KRE Puritanizmuskutató Intézet, 2010 (Medgyesi Pál Puritán Kiskönyvtár, 1).

Recenziók

1. *A Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya – Altbücherbestand der Bibliothek der Diözese in Grosswardein*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2006, 565–567.
2. *Petrőczy Éva: Puritánia*, Egyháztörténeti Szemle, 2007, 233–239.
3. *Medgyesi Pál redivivus, Tanulmányok a 17. századi puritanizmusról*, szerk. FAZAKAS Gergely Tamás, GYŐRI L. János, Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2008 (Könyv és Könyvtár 2007-es különszáma), Irodalomtörténeti Közlemények, 2008, 749–754.
4. *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban: A kolozsvári Babeş – Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszéke által szervezett nemzetközi konferencia előadásai: 2006. május 24–27. Szerkesztette Balázs Mihály és Gábor Csilla, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 2007 (Egyetemi Füzetek, 3)*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2012/1. (megjelenés előtt)